

present en llengua d'oc (fins en el verb), i, fins en català, el substantiu *ban* ha tingut sempre -n final sense oclusiva -d o -t. D'altra banda, àdhuc en el Nord de França han estat sempre autòctons i vivaços certs membres importants de la família amb la forma radical en -nd-, en particular un de tan significat com *bandon* (*abandonner*), que precisament sembla haver pres l'arrencada en francès i haver-se propagat des d'allí a totes les altres llengües germanes. L'única radical discrepància geogràfica és que (contra el que diuen el REW i FEW) no existeix (ni hi ha hagut mai, almenys amb caràcter indígena i antic) un verb cast. *bandir* o un *bandir* gall.-portuguès. En dates tardanes s'han produït fortes migracions des d'un domini romànic a l'altre en tot el gran complex *band- ~ ban-*: de l'italià a la Península Ibèrica i a França, més encara en la direcció contrària, i fins des del cast.-arag. al català (veg. infra, sobre *bando*, *bàndol*).

En el cas del cat.-oc. *bandir*, *bandejar*, *bander* i anàlegs, és òbviamment impossible pensar en una importació romànica forastera —dada l'antiguitat, força i constància d'aquests mots en el terreny autòcton— i tampoc no hem de pensar en cap influència forastera en les formes (un poc més limitades) de la variant *band-* en el Nord de França. Amb raó posa de relleu M-Lübke (*Hist. Franz. Gramm.* 1, 251, i REW) que ací han entrat en joc les forces estructurals analògiques; car segons el sistema fonètic del francès arcaic el cas-subjecte (i l'objecte plural) era i havia de ser *banz*, amb africada, en alternància amb *ban* (*banon*, *banir*, etc.), com a resultat del fet que la *s* desinencial prenia la forma africada darrere una -NN geminada (i per tant ben oclusiva); com que això passava igualment en els mots en -nd-, d'ací que es poguessin formar derivats en -nd- dels mots en -NN- (recordem *auvent* d'ANDEBANNOM, etc.), i ajudant-hi en el nostre cas el sentiment d'una superfamília lèxica *band- ~ ban-* dins el gran domini romànic, tals derivats analògics es generalitzaren en el Nord de França. De tota manera és veritat que en el nostre cas la raó fonamental és que el duplicat BANN ~ BAND ja li venia a la Romània des del germànic. Cf. REW, 933a, FEW 1, 229-232 (REW1, 924, 928) i ja Diez *Wb.*, 40, 517.

En català el mot *ban* és autòcton des dels orígens (i força més vivaç que les meres propagacions forasteres representades en hisp.-port. i en italià). De tota manera es nota que l'amplitud semàntica, el descabdellament derivatiu i l'arrelament dialectal, són força més grans en el Nord de França (on tot això és fortíssim), minven ja un poc en occità i en la nostra llengua es reduïen encara un poc més, sense però que hi hagi cap senyal d'estrangeria en la història del mot. D'altra banda salta a la vista el contrast amb el gran desplegament del mot, dotat de tantes aplicacions que ben poc eco troben en la nostra llengua, tant en el vessant del matís de 'proclamació', com en el de 'prohibició, denegació legal': *les bans de mariage* 'amonestacions', *être en rupture de ban* (*rompiment del ban*, en els nostres Usatges); la majoria dels antics que ens documenten *AlcM* i *DAG.*, i de llurs supervivèn-

cies locals modernes, pertanyen a l'esfera d'aquests últims.

Un dels aspectes més fermament desenrotllats entre ells és el de 'circumscripció senyorial (protegida per proclames, prohibicions), demarcació en la qual o fora de la qual està vedat d'exercir un dret, una activitat', d'on després 'territori ben delimitat' en general: *le ban de la Roche*, *le ban de Sapt*, *les bans de Mayenne*; *la banlieue*, pròpiament rogalia d'una llegua (fr. *lieue*) entorn d'una població, = al. *bannmeile* (id. d'una milla, al. *meile*); d'ací 'multa, pena pecuniària', molt freqüent en la nostra Edat Mitjana (exs. de 1292 i 1383 en *AlcM*), 'multa imposada al qui entra a pasturar sense permís, al jove q^{ue} es casa en un poble que no és el seu', etc. (*AlcM*, 2b). Confluint aquests dos matisos amb els territorials francesos del tipus de *Ban de la Roche*, tenim l'acc. de 'devesa, partida de prats i bosc en les muntanyes d'un poble', que he trobat molt viva per a *ban* en les altes valls del Flamicell, del Bosia i altres del Pallars Sobirà i occidental (cap a Benés, Erta, etc.), on reemplaça o rivalitza amb termes com *bedro* o *devesa* (més propis d'altres zones palleareses,³ 'pasturatges d'un poble determinat i reservats per aquest a tal o tal mena de bestiar', Boí, 1971). Tot això, en català, ha anat quedant antiquat o estereotipat, i un poc congelat en la toponímia i en el camp de la derivació variada que exposarem més avall, i que ens mostra com tanmateix la família d'aquest mot havia estat en altre temps ben autòctona i arrelada en el nostre domini lingüístic. Amb el sentit de 'proclama solemne i comminatòria' era usual encara en la forma catalana pura *ban* en textos del S. xvii (Moradell), després la convivència i suma del mot amb el para-sinònim *bando* 'bandositat' i *bandejar*, combinant-se amb la influència de la forma castellana, feren que amb aquest valor s'usés *bando*, i *ban* anés quedant oblidat:⁴ és l'estat de coses de la llengua viva en els Ss. xviii-xx (cf., però, a baix, *banar*, *banada*, *band*, i *baner* al costat de *bander*), però la consciència de l'existència de formes més pures en aquest complex lexical, i el record de les formes antigues han fet fàcil la restauració de la forma *ban* en la llengua literària més recent.

DERIV.: *Banar* 'publicar, aduir pretextos legals' (c. 1460, J. Roig, *Spill*); *banades* 'les quatre parts en què estava dividit el terme rural de Ripoll', generalment evolucionat (a causa de l'indicat aiguabarreig amb *banda* i el seu grup) en la forma *bandada* 'zona, rogalia d'un lloc' [1359].⁵ *Banal* adj. 'sense originalitat, trivial', neologisme del S. xix, ja en escriptors de fi de segle', manllevat del fr. *banal*, que deriva de la idea de 'pertanyent al comú, accessible fàcilment a tota la gent d'un lloc' (en particular *four* o *moulin banal*, com *four du ban* o de la circumscripció, no sotmès als drets que percep el senyor en els seus molins, forns); *banalitat*.

Baner ant. [1313; 1390, doc. en *CoDoACA* viii, 324], però encara usual a l'Urgell i Rosselló, aviat reemplaçat per *bander* 'guardatermes, guardià de les collites, de les vinyes' (perquè és el guardià dels ve-